

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 94:[352:002](477.4)«19»

© Олена Прищепя
(Рівне)

БЮДЖЕТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ОРГАНІВ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЇХ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ПОЧАТОК ХХ ст.)

На підставі джерелознавчого аналізу бюджетної документації органів міського самоврядування простежуються основні напрямки фінансування освіти та культури у містах Правобережної України на початку ХХ століття. З'ясовано, що у першу чергу міська влада виділяла кошти на потреби початкових та середніх шкіл. Утримання громадських бібліотек не набуло масового характеру.

Ключові слова: міське самоврядування, міський бюджет, кошторисний формуляр, міські школи, Правобережна Україна, Російська імперія.

Е. Прищепя

Бюджетная документация органов городского самоуправления Правобережной Украины как источник для изучения их образовательно-культурной деятельности (начало ХХ в.)

На основании источниковедческого анализа бюджетной документации органов городского самоуправления прослеживаются основные направления финансирования образования и культуры в городах Правобережной Украины в начале ХХ века. Выяснено, что в первую очередь городские власти выделяли средства для нужд начальных и средних школ. Содержание общественных библиотек не приобрело массового характера.

Ключевые слова: городское самоуправление, городской бюджет, сметный формуляр, городские школы, Правобережная Украина, Российская империя.

О. Pryshchepa

Budgeting Documentation of the Municipal City Councils of the Right-Bank Ukraine As a Source of Studying Their Educational-Cultural Activities (the Beginning of the 20th Century)

The article employs the source analysis of the budgeting documentation of the municipal city councils and examines the main destinations of funds allocated

to educational and cultural needs in the towns of the Right-Bank Ukraine in the beginning of the 20th century. The article finds that city governments were in the first instance allocating funds to the needs of primary and secondary schools. Maintenance of public libraries did not become wide-spread.

Key words: city government, city budget, form for sources/uses of funds, town schools, the Right-Bank Ukraine, the Russian Empire.

Вагому роль у цивілізаційному поступі людства відігравали і продовжують відігравати міста. Адже в них концентруються фактично усі складові життєдіяльності суспільства: економіка, соціальна сфера, культура. В сучасній вітчизняній історіографії вивчення міст на українських етнічних землях викликає значний інтерес, який підживлює можливість апробації нових підходів до їх дослідження. Одним із них виступає розгляд сфери культурного життя міст через призму формування їхнього освітньо-культурного середовища. Під останнім у дещо звуженому баченні розуміють взаємовідносини, які складаються в процесі споживання, збереження, відтворення духовних цінностей, розподілу та їх обміну. Таким чином, міська культура може розглядатися не як «проста сукупність окремих галузей, а як система, яка функціонує через певний механізм поширення»¹. Такий підхід російські містознавці і культурологи окреслили як системно-функціональний і пропонують вивчати культурне життя міст як певну систему, яка функціонує через механізм поширення знань, загалом інформації, мистецьких цінностей тощо. Основними компонентами освітньо-культурного середовища виступають міські навчальні заклади, такі установи культури, як бібліотеки, музеї, театри, освітньо-культурні товариства тощо. У його формуванні задіяні як державні органи влади, так і міські самоврядні структури, як окремі приватні особи, так і громадськість.

Обравши для дослідження формування освітньо-культурного простору повітових міст Правобережної України в добу Російської імперії, у переліку найважливіших дослідницьких завдань нам важливо з'ясувати, яким чином поширювалися культурні новації, коли для цього наступали сприятливі умови. На нашу думку, саме початок ХХ ст. виявився найбільш успішним у плані реалізації намірів органів міського самоврядуван-

ня трьох українських правобережних губерній створити розгалужену мережу освітніх навчальних закладів, підтримати державну політику щодо поширення знань поміж міського населення, звернути увагу на організацію масових культурних заходів, відкриття установ культури. Фактично в цей час зростає роль ініціатив міських самоврядних органів щодо наповнення культурного довкілля міст.

З огляду на фактичну невивченість цих проблем на матеріалах міст Правобережної України, їх дослідження залишається актуальним і вимагає включення до наукового обігу як нових джерел, так і ретельного аналізу уже відомих.

На території Волинської, Київської і Подільської губерній на початку ХХ ст. нараховувалося сорок три міста, три з яких мали статус губернських, тридцять шість – повітових, сім – заштатних. За формою власності своєрідну групу склали приватновласницькі міста (таких нараховувалося вісім). Як бачимо, у кількісному вимірі повітові міста переважали. За чисельністю мешканців більшість повітових міст можна віднести до групи середніх та малих.

Варто зазначити, що до аналізу бюджетної документації міст українських губерній окремих періодів імперської доби зверталися Д. Чорний², Ю. Нікітін³, В. Горбачов⁴. При вивченні діяльності міського самоврядування правобережних губерній упродовж ХІХ ст. бюджети міст розглядали Т. Щерба⁵, Ю. Земський⁶. Міські фінанси та бюджети міст Волині початку ХХ ст. досліджувала і автор цієї публікації⁷. Однак для вивчення освітньо-культурного середовища ця група джерел ще не використовувалася.

Наголосимо, що відповідно до міських положень 1870 р. і 1892 р., формування міських бюджетів як планів утворення та використання фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності міст було прерогативою міських органів виборної влади. Організацією бюджетного процесу займалися міські управи. Після обговорення і схвалення бюджетів на засіданнях міських дум чи зборів уповноважених фінансова документація подавалася губернатору для остаточного її затвердження. Очільники губерній або схвалювали кошториси, або ж могли повернути їх на доопрацювання. При цьому до участі у розгляді бюджету включалися місцеві «по земським і міським справам присутствія». По тому дозволені до виконання міські кошториси та супроводжуюча їх документація надсилалися губернатором до канцелярії київського, подільського, волинського генерал-губернатора, а ще один примірник – до Головного управління у справах місцевого господарства МВС Російської імперії (С.-Петербург).

Метою цієї публікації є джерелознавчий аналіз бюджетної документації органів самоврядування переважно повітових міст Правобережної України і висвітлення на їх основі різних аспектів культурного життя, до яких тею чи іншою мірою були причетні виборні органи міської влади на початку ХХ ст. У центрі уваги перебуватимуть кошториси міст трьох правобережних губерній України, які відклялися у фонді 442 Канцелярії київського, подільського, волинського генерал-губернатора і зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві: п'яти міст Подільської губернії (1910 р.)⁸ та усіх без винятку міст Київської⁹ і Волинської губерній¹⁰ (1912 р.).

Що ускладнює наше завдання? На жаль, опрацьовані фінансові документи поки що не дозволяють проаналізувати спільний для усіх міст бюджетний період протягом одного календарного року. Отож порівняння міських бюджетів трьох правобережних губерній виглядатиме неповним, враховуючи ще й те, що виявлена за 1910 р. бюджетна документація стосується лише п'яти міст Подільської губернії. Та все ж розраховуємо, що загальні тенденції щодо освітньо-культурної сфери життя мали поширюватися на усьому міському просторі Правобережжя, і виявлені архівні документи допоможуть скласти про них думку. Варто відзначити ще й те, що в окремій графі головного планового фінансового документа – кошторису подавалася важлива для дослідників інформація про час започаткування тих чи інших освітньо-культурних проектів, на які планувалося виділяти кошти. Судячи із записів, до реалізації переважної їх більшості міські самоврядні структури приступили після 1905 р.

Як відомо, запровадження міського положення 1892 р. викликало уведення нових правил складання, розгляду і виконання міських бюджетів, згідно з якими, принаймні зовні, вони мали бути бездефіцитними. Однак у дійсності такого не спостерігалось, й тому бюджетна документація недостатньо чітко характеризує справжнє становище фінансового господарства міст. Та все ж аналіз міських бюджетів дозволяє, хоча й із певними обмеженнями, визначити ступінь зростання міст, у тому числі їх культурної сфери, а також роль міського самоврядування у цих процесах.

Від губернаторів трьох правобережних губерній до канцелярії київського генерал-губернатора разом із супроводжуючим листом на початку календарного і бюджетного року надходив наступний пакет документів: кошториси доходів і видатків; перелік задіяних бюджетних статей (як доходних, так і витратних); пояснювальні записки до кошторисів. У разі потреби могли надходити додаткові кошториси доходів і видатків; додатки

(текстові пояснення) до окремих статей видатків; відомості про міські доходи, які дійсно надійшли за попередній бюджетний рік (збереглися по містах Київської губернії за 1911 р.); акти фінансових комісій міських управлінь із фіксацією перевищення видатків над доходами; відомості про невиконані видатки і борги по окремих містах¹¹.

Головним фінансовим документом залишався кошторис, яким на бюджетний період встановлювалися повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань, а також здійснення платежів для виконання міською виборною владою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень. На початку ХХ ст. він складався на основі формуляра і правил, затверджених Міністерством внутрішніх справ 9 червня 1897 р.¹².

Як відомо, бюджет окремо взятого міста Російської імперії поділявся на звичайний і надзвичайний. Основу звичайного бюджету складали податки і грошові збори, доходи від міських підприємств і нерухомого майна тощо. Як правило, поповнення грошових зборів відбувалося за рахунок отримуваних міською владою грошових надходжень із оголошених купецьких капіталів і промислових свідочств, трактирних закладів, харчівень і постійних дворів, клеймування ваг, а також непрямих податків, якими оподатковувалися міські жителі за оформлення контрактів, договорів, векселів тощо. Дохідна частина надзвичайного бюджету формувалася із приватних пожертв, міських позик і коштів, отриманих від продажу міського майна.

Однак у приватновласницьких містах такі джерела доходів, як нерухомість включно із землею та майном, якими самостійно могла розпоряджатися виборна влада, були вкрай обмежені. Громадські управління приватновласницьких міст великі надії поклали на обов'язковий грошовий збір на користь міст – оціночний збір із нерухомого майна городян, розмір якого встановлювався міськими управліннями, але не міг перевищувати 10 % від чистого доходу його власника або ж 1 % від вартості нерухомості.

Проведений аналіз бюджетної документації міст Правобережної України зазначених років засвідчує, що незважаючи ні на які перепони, окремі міста на початку ХХ ст. вже були в змозі поповнювати дохідну частину своїх бюджетів за рахунок грошових надходжень від власних освітньо-культурних проектів, у які упродовж попередніх років вкладалися певні кошти. До таких належали доходи від оплати навчання у школах, відкритих з ініціативи самих міст (фіксували кошториси міст Василькова, Сквирі, Ковеля), експлуатації

міських парків і скверів (практикували у Ковелі, Дубно)¹³.

Та все ж найважливішу інформацію стосовно участі міських управлінь в організації освітньо-культурного життя акумулюють статті бюджетних видатків. У кошторисному формулярі початку ХХ ст. усі вони були згруповані у шістьнадцять розділів.

Як і в попередній період, однією із головних статей видатків усіх без винятку міст залишалося утримання міських управлінь. Міста продовжували виконувати величезний тягар обов'язкових видатків, які носили загальнодержавний характер. До таких належали витрати на утримання окремих державних установ, поліції, пожежних команд, забезпечення військових, що перебували на постой, житлом тощо. І хоча уряд частково компенсував ці витрати, вони були досить значними і на початку ХХ ст. За нашими підрахунками, у волинських містах видатки на військову квартиру повинність у 1911 р. складала в середньому 18 %, а утримання поліції – 23 %¹⁴.

Отож обов'язкова частина видатків міських бюджетів поглинала більшу частину доходів, між тим як необов'язкова їх складова формувала основу комунально-господарської діяльності міських управлінь. Міська влада була наділена повноваженнями робити видатки на утримання в належному стані міських шляхів сполучень, освітлення вулиць, організацію медичної та санітарно-гігієнічної служб. Відповідно до міського положення 1892 р. на виборні органи міської влади покладалося «підприємства про розвиток засобів народної освіти і визначена законом участь в завідуванні навчальними закладами», а також «підприємства про облаштування громадських бібліотек, музеїв, театрів та інших подібного роду загальнокорисних установ»¹⁵. Реальна робота у цьому напрямку знаходила відображення в бюджетній документації.

На які видатки у галузі народної освіти і культурного життя були спроможні міські органи виборної влади на початку ХХ ст.? Заходи у сфері міської освіти фіксував дев'ятий параграф видаткової частини кошторисів, який у формулярах початку ХХ ст. уже виокремлювався у цілісний розділ із дев'ятьма самостійними статтями, детальніший аналіз якого запропонуємо дещо згодом.

У сьомому розділі, статті якого фіксували видатки на міський благоустрій, дотичними до організації сфери культурного життя можна розглядати ті із них, які стосувалися виділення коштів на утримання бульварів, скверів – як громадських місць проведення культурного дозвілля містян. Така інформація фіксувалася лише у переглянутих нами кошторисах десяти міст. Виділені на ці пот-

реби суми коливалися від 21 руб. у Каневі до 5 тис. руб. у Черкасах, а найбільш прийнятним було виділення 200–300 руб.¹⁶.

Статті десятого розділу окреслювали спроможність міської влади опікуватися громадськими справами. За однією з них могли виділятися кошти на підтримку діяльності окремих добродійних товариств, які самостійно займалися освітньо-культурною діяльністю. Так, міська влада Липовця фінансово підтримувала товариство допомоги бідним учням міського двокласного училища, виділяючи його правлінню 100 руб.¹⁷.

Видатки на утримання і облаштування міського майна складали прерогативу тринадцятого розділу досліджуваної частини бюджетів. За цією частиною видатків, а також за деякими іншими¹⁸, передбачалося здійснити платежі за роботи по зведенню або утриманню в належному стані пам'ятників російському імператору Олександрові ІІ. З його іменем, як відомо, пов'язувалася ліквідація кріпосного права в Російській імперії. Півстолітній ювілей цієї події широко відзначався по всій Російській імперії у 1911 р. Відтак пам'ятники Олександрові ІІ роботи київського архітектора В. Городецького постали у Черкасах, Володимирі-Волинському, Овручі¹⁹.

В останньому – шістнадцятому розділі розглядуваної частини кошторисів окремі міста (Кременець, Новоград-Волинський) планували поміж різних одноразових призначень виділити кошти на святкування 100-літнього ювілею Вітчизняної війни 1812 р.²⁰.

Безумовно, основні асигнування, які виділялися міською владою на організацію освітньо-культурного життя, фіксували видатки на народну освіту. Зауважимо, що навіть сам порядок розміщення статей розділу 9, який усталився в кошторисному формулярі на початок ХХ ст., формулювання щодо пріоритетів міської влади у сфері народної освіти²¹.

Наведені у таблицях цифрові показники бюджетів міст дозволяють виокремити по кожній правобережній губернії найбільш фінансово спроможні міста: Київ, Черкаси, Умань Київської, Житомир, Ковель, Рівне Волинської, Кам'янець-Подільський, Вінниця Подільської губерній. У середньому по всіх містах видатки на народну освіту складали близько 14 %. Як свідчать дані, прямих залежностей між загальними видатками і сумами, виділеними на народну освіту, не простежується. Скажімо, по Київській губернії бюджет Василькова і Сквирини виглядав значно скромніше, ніж Умані чи Радомишля. Проте перші з них виділяли на народну освіту близько 35 % своїх бюджетних коштів, водночас як другі відповідно 15,6 % і близько 2%. Наведемо показовий приклад по Волин-

ській губернії. Питома вага виділених коштів на освіту з бюджету заштатного Здолбунова у 1912 р. склала 25 %, водночас у повітовому Острозі міське спрощене громадське управління спромоглося виділити майже удвічі менші суми, які склали 1,9 % його видатків. Тут треба враховувати, що у цей час окремі міста (Умань, Рівне) робили чималі державні запозичення на розвиток народної освіти, що й знаходило опосередковане відображення у фінансовій звітності²².

Спробуємо на підставі характеристики 9 розділу кошторисів у частині їхніх видатків дати відповіді на наступні питання: якими фінансовими зобов'язаннями пов'язувала себе міська виборна влада у сфері народної освіти? Яким напрямкам її розвитку віддавала перевагу?

Бюджетні призначення щодо повного утримання міських шкіл становили прерогативу статті 1. Із записів розподілу бюджетних асигнувань за цією статтею з'ясовується, що переважна більшість міст Правобережної України ще не мала надійних ресурсів для самостійного фінансування навчальних закладів. Тому лише окремі міста брали зобов'язання утримувати міські приходські училища за положенням 1828 р. Найкраще ця робота була поставлена у Кременці, Черкасах, Умані, де силами міських управлінь утримувалося від двох до чотирьох таких шкіл²³. У поодиноких випадках міста брали на себе повне утримання міських двокласних училищ, які б першочергово мала фінансувати держава (наприклад, Бар)²⁴. Лише окремі міські управління (Звенигородка, Васильків, Ковель) могли дозволити власним коштом утримувати середні школи – гімназії, комерційні училища²⁵.

Статтею 2 передбачалася фінансова допомога в утриманні церковноприходських шкіл, які перебували у відомстві Синоду. Активніше цими проблемами переймалися у містах Київської губернії, оскільки тут існувала доволі розвинута мережа таких навчальних закладів. Так, Черкаська міська дума виділяла з бюджетних асигнувань 1300 руб. на 4 церковноприходські школи²⁶. Таку ж кількість церковноприходських шкіл підтримувала Звенигородська міська дума разом із двома школами грамотності, які функціонували при них²⁷. Вочевидь, органи міського самоврядування Правобережжя покладали певні надії на те, що успішне функціонування шкіл різних типів допоможе вирішити проблему грамотності міського населення.

Статтею 3 встановлювався розподіл коштів на допомогу в утриманні державних навчальних закладів, у першу чергу міських двокласних училищ, а також гімназій. Зрідка міська влада бралася за фінансування ремісничих шкіл (Черкаси, Бердичів), а також педагогічних курсів (Балта)²⁸. Заува-

жимо, що саме за цією статтею на народну освіту виділялися найвищі суми, які у багатьох містах уже могли обраховуватися декількома тисячами рублів. Найчастіше міська влада бралася за утримання паралельних підготовчих класів у двокласних міських училищах. А коли ж мова йшла про допомогу гімназіям – доводилося залізати в борги, що підтверджує кошторис м. Черкас²⁹.

У відповідності зі статтею 4, передбачалося виділення грошової допомоги навчальним закладам, які утримувалися за рахунок приватних осіб чи громадських організацій. Найбільші кошти за цією статтею виділялися у губернських центрах, зокрема, в Житомирі, де у першу чергу з'являлися нові приватні і громадські ініціативи щодо освітніх проєктів³⁰. Переважно у повітових і заштатних містах за цією статтею виділялися кошти на приватні чоловічі (Старокостянтинів) і жіночі (Володимир-Волинський) навчальні заклади 1 розряду або ж на приватні гімназії (Бар, Ковель)³¹.

Найменше уваги міські управління приділяли плануванню бюджетних зобов'язань за статтею 5, якою передбачалася грошова допомога на навчальні посібники та класне приладдя. В розглянутих кошторисних формулярах виділення такої допомоги навчальним закладам планувалося у Житомирі, Летичеві, Василькові³². Особливо відповідально до цієї справи поставилися у Василькові, де вирішили підтримати місцеве комерційне училище. Цьому навчальному закладу планувалося виділити 600 руб., у тому числі 300 руб. – на закупівлю книг для училищної бібліотеки³³.

Як одну із найменш фінансово забезпечених можна розглядати і статтю 6, за якою мала виділятися допомога і винагорода для учителів та учнів. Міські думи віддавали перевагу у фінансуванні за цією статтею оплати праці учителям гімнастики (Тараща, Новоград-Волинський), рукоділля (Овруч), церковного співу (Бар), оскільки їх посади не були передбачені штатним розкладом навчальних закладів. При цьому виділені суми коливалися у межах від 50 руб. до 600 руб.³⁴.

Стаття 7 фіксувала видатки на стипендії для навчання у вищих та середніх навчальних закладах. Залежно від наповнення бюджетів у повітових містах, на ці потреби виділялося від 60 руб. (Звенигородка) до 500 руб. (Черкаси)³⁵. Хоча виділені суми не виглядали захмарними, однак таким чином демонструвалося схвалення міськими самоврядними структурами державної політики формування історичної пам'яті. Адже виділення стипендій переважно приурочувалося до вшану-

вання різноманітних ювілейних дат, пов'язаних з іменами відомих діячів російської культури (О. Пушкін, М. Гоголь), історичними подіями (100-ліття Вітчизняної війни 1812 р.). Найчастіше виділялися стипендії в пам'ять про знаменні дати, пов'язані із царствующими особами династії Романових: 100-літнього ювілею Миколи II, народження спадкоємця престолу князя Олексія Миколайовича, 300-ліття Дому Романових тощо. Зрідка траплялися й місцеві пошанування: 25-ліття уведення міського положення 1892 р. (Черкаси, Житомир), у пам'ять про 50-річчя від дня народження письменника В. Короленка (Житомир)³⁶.

За задумом держави, важливою статтею видатків міських управлінь на народну освіту мало б стати облаштування і ремонт нових шкільних будівель (стаття 8). Однак фінансових ресурсів для таких затратних комунальних проєктів не вистачало у більшості міст. Окремі з них намагалися хоча б частково розв'язати це питання шляхом державних чи приватних запозичень (Бердичів, Рівне)³⁷. З великими труднощами у його вирішенні зіткнулися приватновласницькі міста, оскільки у їхньому розпорядженні фактично не було земельних ділянок. Адже перш ніж приступити до зведення шкільних будівель, органам міського самоврядування у таких містах потрібно було придбати земельну ділянку.

Формулювання статті 9 засвідчує, що від міських самоврядних структур очікувалася ще й підтримка загальнодержавних заходів, спрямованих на поширення освіти міського населення (спорудження громадських бібліотек, читалень, картинних галерей, видання народних книг і т. п.). Переважно за цією статтею виділялися незначні суми на утримання міських громадських бібліотек (Бердичів, Канів, Звенигородка, Житомир)³⁸.

Проведений аналіз бюджетної документації переконливо свідчить, що на початку ХХ ст. все активнішу участь в організації освітнього і загальнокультурного життя міст Правобережної України беруть органи міського самоврядування. По суті можна стверджувати про їхню участь у формуванні освітньо-культурного середовища міст, що передбачало організацію взаємозв'язків між усіма його компонентами: навчальними закладами, громадськими організаціями, бібліотеками тощо. У цьому сенсі фінансовий потенціал органів міського самоврядування губернських центрів у порівнянні з повітовими і заштатними містами створював привабливіші можливості для реалізації практичних намірів.

Таблиця 1.
Бюджети міст Київської губернії на 1912 р.
(в руб.)

Міста	Доходи	Видатки		
		загальні	народна освіта	
Бердичів	260248	260248	18849	7,2%
Васильків	52050	52050	17936	34,4%
Звенигородка	58972	76361	9743	12,7%
Канів	32707	32707	2189	6,7%
Київ	4297089	4297089	57696	13,4%
Липовець	15821	15821	1665	10,5%
Радомишль	98534	98534	1950	1,97%
Сквира	97309	97309	35155	36,1%
Тараща	37780	34244	7092	20,7%
Черкаси	347140	347140	10290	29,6%
Чигирин	41236	41236	4630	11,2%
Умань	125854	126154	19685	15,6%

Складено за: Справа з кошторисами доходів і видатків усіх міст Київської губернії на 1912 р. 10.02.1912 – 2.03.1913. – ЦДІАК України, ф. 442, оп. 665, спр. 50. – 965 арк.

Таблиця 2.
Бюджети міст Волинської губернії на 1912 р. (в руб.)

Міста	Доходи	Видатки		
		загальні	народна освіта	
Володимир-Волинський	43323	43323	2145	4,9%
Дубно	54122	54122	8309	15,3%
Житомир	525526	525526	41994	7,9%
Здолбунов	5802	5802	1456	25,1%
Ізяслав	18982	18982	226	2,5%
Ковель	112408	112408	35685	31,7%
Кременець	42111	42111	6377	15,1%
Луцьк	69806	69806	6920	10,1%
Овруч	9135	9135	254	2,5%
Острог	42205	42205	890	1,9%
Ровно	100520	100520	12285	12,2%
Старокостянтинів	20722	26722	570	2,1%

Складено за: Справа з кошторисами доходів і видатків усіх міст Волинської губернії на 1912 р. 2.03.1912 – 31.01.1913. – ЦДІАК України, ф. 442, оп. 665, спр. 77. – 764 арк.

Таблиця 3.
Бюджети міст Подільської губернії на 1910 р.
(в руб.)

Міста	Доходи	Видатки		
		загальні	народна освіта	
Балта	59286	59286	4280	7,2%
Бар	84556	84556	25145	29,7%
Брацлав	32056	31933	13773	43,1%
Вербовець*	3003	3003		
Вінниця*	84994	130384		
Гайсин*	41440	41440		
Каменець-Под.*	163720	163720		
Летичів	22867	22867	420	1,8%
Літин*	26361	26361		
Могилів*	61026	61026		
Нова Ушиця	29116	29116	9702	33,3%
Ольгополь*	27896	27896		
Проскурів*	39572	39572		
Сальниця*	9971	8065		
Стара Ушиця*	8645	8051		
Хмельник*	13811	13811		
Ямполь*	6487	6487		

Складено за: Справа з кошторисами доходів і видатків усіх міст Подільської губернії. 23.01.1910. – 26.12. 1910. – Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 442, оп. 663, спр. 30. – 226 арк.

* Позначені міста із показниками бюджетів за 1902 р. на основі даних: Обзор Подольской губернии за 1902 год. – Б. м., Б. г. – С. 79–80.

¹ Кошман Л. В. Город и городская жизнь в России XIX столетия: социальные и культурные аспекты. – М: РОССПЭН, 2008. – С. 7.

² Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – С. 165–183.

³ Нікітін Ю. Основні витратні статті міських бюджетів на прикладі міст Чернігівської губернії в 70-і роки XIX ст. // Пам'ять століть. – 2006. – № 3–4. – С. 176–183.

⁴ Горбачов В. П. Городская реформа 1870 года в Украине. – Донецк: Донецкий юридический институт ЛГУВД, Международная ассоциация историков права, 2008. – С. 209–253.

⁵ Щерба Т. Миське самоуправління на Правобережній Україні у другій половині XIX ст. : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-тет. – Донецьк, 2001. – 19 с.

⁶ Земський Ю. С. Особливості міського самоврядування у Проскуріві останньої чверті XIX ст. (фрагмент виборів 1880 року та бюджет 1893 року) // Місто Хмель-

ницький в контексті історії України. – Хмельницький, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 2. – С. 29–31.

⁷ Прищеп О. П. Міста Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – С. 158–167.

⁸ Справа з кошторисами доходів і видатків усіх міст Подільської губернії. 23.01.1910. – 26.12. 1910. – Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 442 Канцелярія київського, подільського, волинського генерал-губернатора (всі наведені подальші описи та справи стосуються вказаного фонду та архівної установи), оп. 663, спр. 30. – 226 арк.

⁹ Справа з кошторисами доходів і видатків усіх міст Київської губернії на 1912 р. 10.02.1912 – 2.03.1913. – ЦДІАК України, оп. 665, спр. 50. – 965 арк.

¹⁰ Справа з кошторисами доходів і видатків усіх міст Волинської губернії на 1912 р. 2.03.1912 – 31.01.1913. – оп. 665, спр. 77. – 764 арк.

¹¹ Оп. 663, спр. 30, арк. 72, 151–167; оп. 665, спр. 50, арк. 2–12, 45 зв., 182, 289, 443, 642; оп. 665, спр. 77, арк. 16, 30, 35.

¹² Оп. 663, спр. 30, арк. 2.

¹³ Оп. 665, спр. 50, арк. 248 зв., 770; оп. 665, спр. 77, арк. 315, 317 зв., 624 зв.

¹⁴ Прищеп О. П. Міста Волині... – С. 163.

¹⁵ Городовое положение с законодательными мотивами, разъяснениями и дополнительными узаконениями. – С.-Пб., 1912. – С. 22.

¹⁶ Оп. 665, спр. 50, арк. 408 зв., 714 зв.

¹⁷ Оп. 665, спр. 50, арк. 36 зв.

¹⁸ у розділі чотирнадцятому видаткової частини міських кошторисів фіксувалися зобов'язання міських управлінь сплачувати борги, а до розділу шістнадцятого включалися бюджетні призначення (переважно одноразові) на різні потреби, які не увійшли до попередніх розділів.

¹⁹ Оп. 665, спр. 50, арк. 720 зв.; оп. 665, спр. 77, арк. 193 зв., 426.

²⁰ Оп. 665, спр. 77, арк. 295 зв., 391.

²¹ Ст. 1. – утримання міських шкіл і професійних; ст. 2. – дотації на утримання церковно-приходських шкіл; ст. 3. – дотації на утримання державних навчальних закладів; ст. 4. – дотації навчальним закладам, які утримувалися за рахунок приватних і громадських коштів; ст. 5. – дотації добродійним товариствам і установам, які не перебували на балансі міст; ст. 6. – дотації і нагороди учителям; ст. 7. – стипендії і плата за навчання у вищих і середніх навчальних закладах; ст. 8. – облаштування і ремонт нових шкільних приміщень; ст. 9. – загальні заходи щодо розповсюдження освіти серед міського населення (спорудження громадських бібліотек, читалень, музею, картинних галерей, видання народних книг і т. п.).

²² Оп. 665, спр. 50, арк. 854 зв.; оп. 665, спр. 77, арк. 55 зв.

²³ Оп. 665, спр. 77, арк. 237; оп. 665, спр. 50, арк. 232, 706.

²⁴ Оп. 663, спр. 30, арк. 195 зв.

²⁵ Оп. 665, спр. 50, арк. 556 зв., 780 зв.

²⁶ Оп. 665, спр. 50, арк. 717.

²⁷ Оп. 665, спр. 50, арк. 561 зв.

²⁸ Оп. 665, спр. 50, арк. 317 зв., 718 зв.

²⁹ Оп. 665, спр. 50, арк. 717 зв.

³⁰ Оп. 665, спр. 77, арк. 99 зв., 582 зв.

³¹ Оп. 665, спр. 77, арк. 189, 340 зв., 582 зв.; оп. 665, спр. 30, арк. 200 зв.

³² Оп. 665, спр. 77, арк. 100 зв., 582 зв.; оп. 663, спр. 30, арк. 137 зв., оп. 665, спр. 50, арк. 781 зв.

³³ Оп. 665, спр. 50, арк. 813 зв.

³⁴ Оп. 665, спр. 50, арк. 644; оп. 665, спр. 77, арк. 189, 429 зв.; оп. 663, спр. 30, арк. 200 зв.

³⁵ Оп. 665, спр. 50, арк. 567 зв., 718 зв.

³⁶ Оп. 665, спр. 50, арк. 493 зв., 719; оп. 665, спр. 77, арк. 118, 456 зв., 190, 284 зв., 544 зв., 456 зв.

³⁷ Оп. 665, спр. 77, арк. 55 зв., 318.

³⁸ Оп. 665, спр. 50, арк. 319 зв., 412 зв., 567 зв.; оп. 665, спр. 77, арк. 100 зв., 583 зв.

УДК 323.276:070.23(477.74)

© Вікторія Татарова
(Одеса)

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО КОМІТЕТУ З НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ (ДКНС) НА СТОРІНКАХ ОДЕСЬКОЇ ПРЕСИ

Автор розглядає висвітлення на сторінках преси міста Одеси діяльності Державного комітету з надзвичайного стану. Охарактеризовано оперативність подання інформації на сторінках газет, її достовірність та своєчасність.

Ключові слова: державний переворот, ЗМІ, преса, надзвичайний стан, серпневий путч.

V. Татарова

Отражение деятельности Государственного комитета по чрезвычайному положению (ГКЧП) на страницах одесской прессы

Автор рассматривает отображение на страницах прессы Одессы деятельности Государственного комитета по чрезвычайному положению. Охарактеризованы оперативность представления информации на страницах газет, ее достоверность и своевременность.

Ключевые слова: государственный переворот, СМИ, прессы, чрезвычайное положение, августовский путч.

V. Tatarova

Displaying of the Work of the State Emergency Committee in the Pages of the Odessa Press

The author considers reflection of the State Emergency Committee in the Odessa press. The author characterizes efficiency of presenting information on the pages of newspapers, reliability and timeliness.

Key words: coup d'etat, the media, the press, the state of emergency, the August putsch.